

Ziemia rolnicza jako dobro wielofunkcyjne

JERZY WILKIN

INSTYTUT ROZWOJU WSI I ROLNICTWA PAN

Funkcje ziemi rolniczej i polityki regulacyjnej

Funkcje prywatne

- Przedmiot własności
- Produkcja rolnicza (czynnik produkcji)
- Źródło dochodów
- Miejsce pracy i zamieszkania
- Wartość emocjonalna i kulturowa

Funkcje publiczne

- Bezpieczeństwo żywnościowe
- Konserwacja zasobów produkcyjnych (gleby)
- Wpływ na jakość środowiska przyrodniczego

Polityki publiczne: rolna, rozwoju obszarów wiejskich, środowiskowa, przestrzenna i inne

Zasady zrównoważonego i trwałego rozwoju, jako czynnik spajający funkcje prywatne i publiczne

Źródła konfliktów związanych z wykorzystaniem ziemi rolniczej

---

Trudność pogodzenia prywatnych i publicznych funkcji ziemi rolniczej;

Niespójność polityk publicznych, będąca głównie efektem sprzeczności interesów i niedostatku wiedzy;

Zderzenie interesów krótkookresowych i długookresowych (kto jest rzecznikiem przyszłych pokoleń? – nieobecny interesariusz?)

Nakładanie się bodźców rynkowych i pozarynkowych;

Splot interesów globalnych i lokalnych;

Nieprecyzyjne sformułowanie uprawnień własnościowych

Ziemia rolnicza – ograniczone dobro rynkowe

- Ziemia rolnicza prawie nigdy i w żadnym systemie politycznym nie była traktowana jako czyste dobro rynkowe. Zakres regulacji rynkowej w odniesieniu do ziemi ulegał zmianom, ale nigdy nie był poddany wyłącznie domenie rynku.
- Ziemia rolnicza bardzo silnie wiąże się z wartościami: kulturowymi, społecznymi, sentymentalnymi, politycznymi itp.

„Wyłączenie ziemi z rynku prowadzi do włączenia jej w określone instytucje, takie jak gospodarstwo rolne, spółdzielnia, fabryka, miasto, szkoła, kościół, park, rezerwat przyrody i tak dalej. Niezależnie od tego, jak rozpowszechniona będzie prywatna własność gospodarstw, umowy dotyczące tytułu prawnego do ziemi będą musiały określać jedynie kwestie dodatkowe, ponieważ kluczowe elementy zostały wyjęte spod jurysdykcji rynku.” (Karl Polanyi 2010, s. 298)

Dobra publiczne a rolnictwo – kwestie teoretyczne i praktyczne

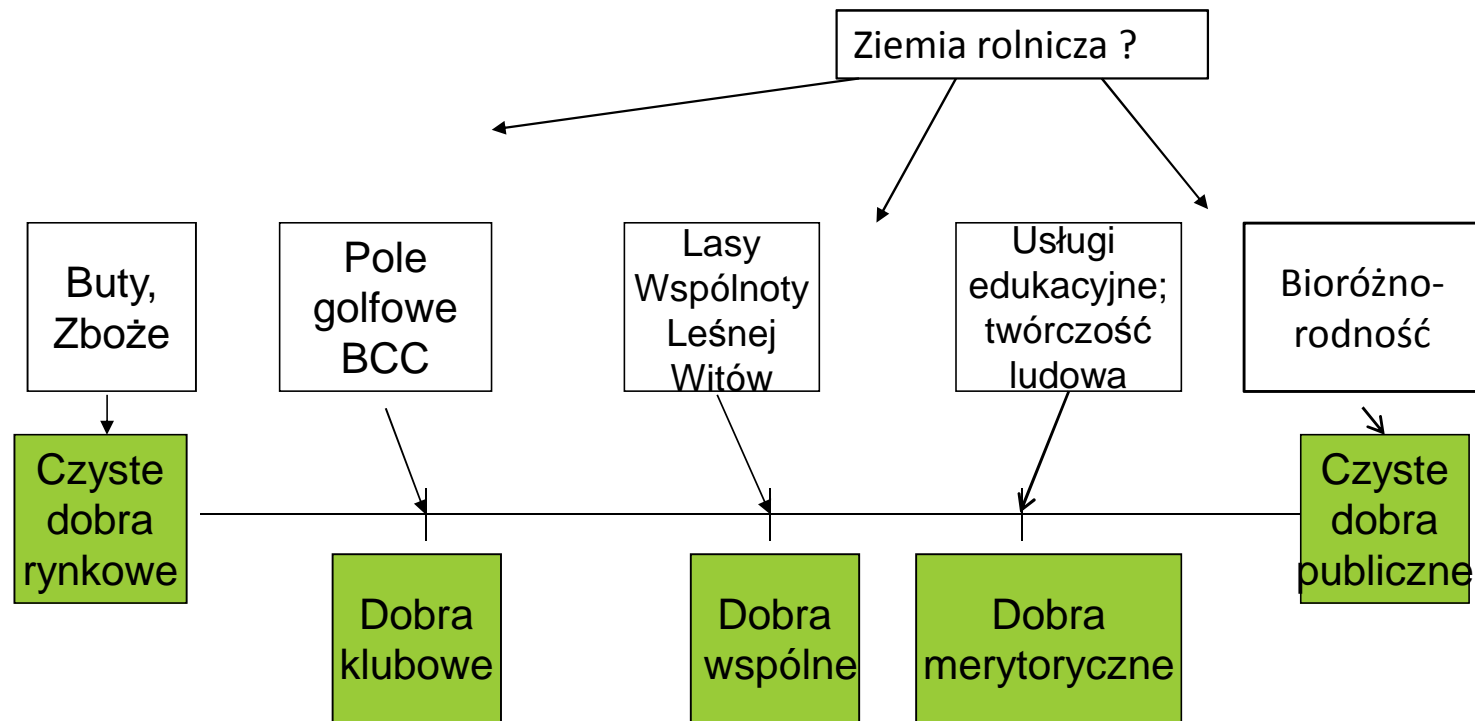
Teoretyczne:

- Identyfikacja i klasyfikacja dóbr ze względu na cechy rynkowe i publiczne;
- Powiązanie różnych form działalności rolniczej z tymi dobrami (z ich dostarczaniem) – identyfikacja współzależności; zjawisko *jointness*
- Wypracowanie naukowych podstaw wyceny tych dóbr;

Praktyczne:

- Powiązanie roli rolnictwa w dostarczaniu dóbr publicznych z celami i narzędziami polityki rolnej; jeden z głównych dylematów WPR
- Znalezienie źródeł finansowania publicznych funkcji rolnictwa

Dobra prywatne – dobra publiczne: continuum

Kurczenie się obszaru ziemi rolniczej w Polsce

Powierzchnia użytków rolnych w latach 1946-2015:

1946 - **20,4 mln ha**

W okresie po II wojnie światowej
ubyło w Polsce ponad **5,5 mln ha**.

1980 – 18,8 mln ha

Jest to więcej niż pow. U.R w
Czechach i 2,5 razy tyle U.R. ile ma Holandia

2000 – 17,8 mln ha

2005 – 15,9 mln ha

2015 – **14,5 mln ha**

Gdzie ziemi rolniczej ubywa najbardziej? Lata 1990(93)-2008, wybrane kraje

---

Estonia -41,6%

Łotwa -27,9%

Irlandia -25,6%

Polska -14,0%

Niemcy -6,2%

Francja -4,2%

W. Brytania -4,2%

Czechy -1,0%

Najszybciej ubywa ziemi rolniczej w krajach postsocjalistycznych. Wyjątkiem są Czechy

Globalne wykorzystanie ziemi rolniczej

Według danych raportu ONZ na temat wykorzystania ziemi rolniczej w skali globalnej (UNEP 2014), świat zbliża się do akceptowalnej granicy tego wykorzystania, traktowanej jako bezpieczna i zrównowazona. Chodzi przede wszystkim o dostępność i wykorzystanie gruntów uprawnych (*cropland*), wynoszących obecnie na świecie ok. 1500 milionów hektarów. Za tzw. *safe operating space* uznaje się powierzchnię 1640 milionów hektarów (UNEP 2014, s. 13). Wszystko wskazuje na to, że zapotrzebowanie na ziemię rolniczą, a zwłaszcza grunty orne, będzie wzrastać bardzo szybko i znacznie przekroczy ten „bezpieczny” poziom.

Nowe zjawiska w skali globalnej wpływające na rynek, ceny i wykorzystanie ziemi rolniczej

---

Land abandonment – porzucanie ziemi rolniczej (zaniechanie produkcji rolniczej na znacznej części użytków rolnych, np. w Rosji to ok. 40% tych użytków);

Land grabbing i *large-scale land acquisition* – zagrabianie ziemi rolniczej i nabywanie wielkich obszarów tej ziemi przez obcokrajowców;

Wzrost spekulacji na rynku ziemi i produktów żywnościowych;

Konflikt między celami wykorzystania ziemi rolniczej, w tym na cele żywnościowe i energetyczne;

Nawrót różnych form protekcjonizmu rolnego (nasilenie i skala protekcjonizmu rolnego ulegały znacznym fluktuacjom)

Degradacja użytków rolnych

Przykład zjawiska:

„Z badań wynika, że w ciągu ostatnich 10 lat średnia zawartość próchnicy, czyli materii organicznej w glebie, spadła w Polsce o 30%, do poziomu 2%. To bardzo dużo, zwłaszcza biorąc pod uwagę fakt, że od poziomu 1% próchnicy w glebie można mówić o procesach stepowienia i pustynnienia”. (Żuchowicz 2017, s.6)

Drobne gospodarstwa a gospodarowanie ziemią rolniczą

Dlaczego w Polsce ziemia uprawna „wypływa” z użytkowania rolniczego poprzez drobne gospodarstwa?

- Drobne gospodarstwa w Polsce przestają być *stewardem* – powiernikiem i gospodarzem ziemi rolniczej;
- Brak istotnych przeszkód w dzieleniu działek ziemi i gospodarstw;
- Prawie zerowa skuteczność komasacji;
- Rozdrobnienie ziemi sprzyja jej transferowi na cele nierolnicze;
- Wysoka, krańcowa korzyść z przeznaczania ziemi rolniczej na inne cele;
- Główny motyw utrzymywania ziemi przez drobne gospodarstwa, to przywileje socjalne związane ze statusem rolnika. Powiększa się też liczba drobnych gospodarstw określanych jako „gospodarstwa sentymentalne”.

Wiesław Myśliwski - pisarz

„Przywiązanie do ziemi. Wynikało ono naturalnie z tego, że ziemia żyła. Lecz nadbudowana nad nią sfera emocjonalna i refleksyjna ułożyła się w swoistą teologię ziemi, nadając ziemi wymiar sacrum. Ziemia decydowała o integralności życia, tak sfery materialnej, jak duchowej, tak doświadczeń, tak wyobrażeń, tak jawy, jak snu. Ziemia była probierzem charakteru jednostki jako człowieka, jako gospodarza, jako sąsiada. Określała stosunki w rodzinie, determinowała uczucia i wychowanie. Tworzyła opinię, hierarchie i autorytety. Poddawała swojemu porządkowi czas, wyznaczała rytm ludzkiego życia. Kreowała zwyczaje, obyczaje, przekonania i przesady. Odciskała piętno na chłopskiej eschatologii. Stanowiła metrum moralne chłopskiego świata. Tylko ziemia cię nie zdradzi, mawiał mój dziadek.”

W. Myśliwski: *Kres kultury chłopskiej*

Międzynarodowe korporacje pożerające ziemię, rolnictwo i przyrodę – trochę satyry, dużo prawdy (*Commodification of life*)

Walka o ziemię – nowe zadania, nowe potrzeby, nowe warunki

Zadania środowiska naukowego, NGOs, stowarzyszeń rolniczych i in. w tym, aby:

- zachować ziemię rolniczą dla rolnictwa – dla dobra obecnego i przyszłych pokoleń; szansą jest tu uświadomienie i docenienie wielofunkcyjności rolnictwa, w tym pozakomercyjnych jego funkcji;
- dowartościować znaczenie ziemi rolniczej w kształtowaniu tożsamości i charakteru obszarów wiejskich;
- przywrócić znaczenia ziemi rolniczej i pracy na roli kulturze lokalnej, narodowej i ogólnej;
- w polityce rolnej zwiększyć znaczenie badań, osiągnięć nauki i racjonalności kosztem populizmu, mitów i interesów wąskich grup lobbujących.

Uwagi końcowe

- Ziemia rolnicza, podobnie jak i całe rolnictwo spełnia wiele funkcji, z których część nie jest należycie uświadamianych, docenianych i odpowiednio wynagradzanych;
- Między tymi funkcjami jest wiele relacji konfliktowych, ale też relacji symbiozy i synergii;
- Publiczny charakter dobra, jakim jest ziemia rolnicza, wymaga zapewnienia jej odpowiedniej ochrony;
- W Polsce nie wypracowano dotychczas zasad, koncepcji i sposobu realizacji polityki wykorzystania ziemi (zwłaszcza ziemi rolniczej) – *land use policy*. Polityka taka jest w naszym kraju bardzo potrzebna.

Dziękuję Państwu za uwagę!